УДК 343.27:070.133

Віталій Іванович ПАВЛИКІВСЬКИЙ,
кандидат юридичних наук, доцент
(Харківський економіко-правовий університет, Харків)

ШТРАФ ТА ЙОГО ЕФЕКТИВНІСТЬ У ПОПЕРЕДЖЕННІ ЗЛОЧИННИХ ПОСЯГАНЬ НА СВОБОДУ ЖУРНАЛІСТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті аналізуються окремі питання призначення кримінального покарання у виді штрафу за перешкоджання професійній діяльності журналістів. Робиться висновок, що призначення штрафу є найбільш поширеним видом покарання за дане правопорушення, яке в той же час не дозволяє повною мірою реалізувати визначені у кримінальному законодавстві його цілі покарання.

Ключові слова: *свобода слова, свобода інформації, кримінальна відповідальність, призначення покарання, штраф.*

Постановка проблеми. Розробка проблем визначення меж кримінально-правових санкцій має не тільки теоретичне, а й практичне значення, адже ефективність покарання, як правило, знижується саме через недоліки в конструюванні кримінально-правових санкцій. До речі, від останніх також залежить широта судового розгляду. З огляду на це проблема побудови кримінального закону вважається питанням не тільки юридичної техніки, а й кримінальної політики. У 2001 р. при прийнятті нового Кримінального кодексу України була введена в дію норма про відповідальність за злочинне перешкоджання законній

© Павликівський В. І., 2016

професійній діяльності журналістів. У подальшому сфера кримінально-правової охорони свободи слова та діяльності журналістів була розширена за рахунок прийняття норм, передбачених ст. 345^1, 347^1, 348^1, 349^1 та ч. 2 ст. 375 КК України. На жаль, зазначені норми мають переважно декларативний характер, тобто не діють, незважаючи на стійкі негативні тенденції у сфері свободи діяльності журналістів [1]. Так, в Україні за 2014 р. вчинено 286 нападів і 7 вбивств журналістів [2], а кримінальних правопорушень за вказаний період зареєстровано тільки 74 (до суду з обвинувальним висновком направлено всього 7) [2]. Додамо, що більшість науковців та правозастосовувачів таку ситуацію пояснюють недосконалістю кримінально-правової норми, яка передбачає відповідальність за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів, а також недостатньою увагою до санкції і можливості з її допомогою досягти зазначених в законі цілей покарання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями покарання в кримінально-правовій науці займалися Л. В. Багрій-Шахматов, М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, Я. М. Брайнін, Н. А. Гуторова, Т. А. Денисова, М. І. Панов, В. М. Трубніков, Ю. В. Шинкарьов та ін. Проблеми кримінально-правового захисту діяльності засобів масової інформації вивчали П. Берзін, Р. Вереша, С. Головатий, С. Лиховий, Т. Лазутіна, А. Марущак, Л. Костенко, О. Красильникова, Д. Кукушкін, Н. Кушакова та ін. Однак вказані дослідження здебільшого стосувалися або загальних, фундаментальних питань покарання, або ж окремих аспектів, як-от дослідження складів злочинних посягань на свободу журналістської діяльності. З огляду на вищезазначене можемо сказати, що актуальним є проведення юридичного аналізу санкцій за злочинне перешкоджання журналістській діяльності та вироблення відповідних пропозицій щодо удосконалення чинного кримінального законодавства у сфері запобігання злочинним посяганням на свободу слова та життя журналіста.

Завданням статті є аналіз проблемних питань призначення покарання за злочинне перешкоджання законній професійній діяльності журналістів, а також ефективності застосування такого виду покарання, як штраф за вказані правопорушення.

Мета статті. Розробка та впровадження у чинне законодавство ефективних санкцій за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів.

Виклад основного матеріалу. Стаття 171 КК України передбачає альтернативні, відносно визначені санкції за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів та незаконний вплив на журналіста. Так, ч. 1 ст. 171 КК України як покарання за перешкоджання законній

професійній діяльності журналістів передбачає штраф до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арешт на строк до шести місяців, або обмеження волі на строк до трьох років. Аналізуючи кримінальне законодавство країн СНД, можна сказати, що санкція ч. 1 ст. 171 КК України є більш суворою за ті, які закріплені в інших державах, оскільки передбачає арешт або обмеження волі як альтернативу штрафу. Таке рішення українського законодавця можливо пояснити більш широким спектром злочинних форм перешкоджання, які охоплюються диспозицією ч. 1 ст. 171 КК України. Таким чином, санкція ч. 1 ст. 171 КК України дає можливість суду при призначенні покарання враховувати різницю в суспільній небезпечності вчиненого, зокрема, насильницького і ненасильницького перешкоджання законній професійній діяльності журналістів.

На відміну від традиційних, ч. 2 ст. 171 КК України не є кваліфікованим складом, а описує ознаки однорідного, але іншого за змістом правопорушення у сфері свободи слова, зокрема, вплив у будь-якій формі на журналіста з метою перешкоджання виконанню ним професійних обов'язків або переслідування журналіста у зв'язку з його законною професійною діяльністю. Незважаючи на це, український законодавець передбачає підвищене покарання, порівняно з ч. 1 ст. 171 КК України, у виді штрафу до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арешту на строк до шести місяців, або обмеження волі на строк до чотирьох років. У цілому підвищення покарання пов'язане з особливостями злочинного впливу на журналіста, однак пояснити таку суттєву різницю в покаранні між частиною першою та другою доволі складно. Водночас згідно з частиною другою дії мають кваліфікуючі ознаки, зосереджені в частині третій, і характеризуються вчиненням злочину службовою особою з використанням свого службового становища або за попередньою змовою групою осіб. Покарання у цьому випадку передбачає штраф від двохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеження волі на строк до п'яти років із позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

Як показує судова практика, вітчизняними судами за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів частіше призначається штраф. Так, із 24 судових рішень 15 пов'язані з призначенням штрафу, інші 9 – із звільненням від кримінальної відповідальності за різними підставами (ст. 45, 46, 48 КК України),

Традиційно штраф вважається найбільш м'яким видом покарання, з нього починається система кримінальних покарань, встановлена ст. 51 КК України. Сучасна кримінальна наука вбачає у ньому реальну

альтернативу найбільш суворому виду – позбавленню волі. Українське суспільство та держава усвідомлюють, більш того, досягли взаємного розуміння з приводу необхідності розширення сфери застосування покарань, не пов'язаних із позбавленням волі. Примітно й те, що й у більшості зарубіжних держав серед всіх видів кримінальних покарань особлива увага приділяється саме кримінальному штрафу як одному з методів забезпечення переходу від карального правосуддя до відновлювального.

Штраф належить до так званих безстрокових (одноактних) і загальних (універсальних) покарань, застосування яких не обмежене в законі ні колом суб'єктів, ні характером вчиненого злочину [3, с. 194]. Стаття 53 КК України визначає штраф як грошове стягнення, що накладається судом у випадках і межах, встановлених в Особливій частині КК України. У 2015 р. судами першої інстанції штраф як основний вид покарання призначено 19637 особам (що склало 19 % загальної кількості засуджених) на загальну суму більше 539 млн грн.

Сутність штрафу полягає в позбавленні засудженого матеріальних благ, іншими словами, даний вид покарання встановлює конкретний розмір обмежень майнових прав особи, яка вчинила злочин. Призначення штрафу є економічним впливом на свідомість індивіда з метою змінити його вольові настанови, негативні антисуспільні мотиви поведінки. Цей вид покарання змушує засудженого та інших осіб приборкати свої бажання, що спонукають до вчинення протиправних дій, а також боротися з внутрішньою негативною реакцією на явища оточуючої дійсності, замислитися над тим, що наслідки вчинення злочину можуть позначитися на його власних майнових інтересах [4, с. 92].

Необхідно додати, що ніякої державної статистики щодо ефективності штрафу та рецидиву серед засуджених до даного виду покарань не ведеться. Щоправда, були поодинокі спроби вивчити рецидивну злочинність серед засуджених. Так, науковці наголошують, що рівень рецидивів серед осіб, яким призначений цей вид покарань, у цілому порівняно невисокий, крім того, він значно нижчий за рівень рецидиву серед осіб, які відбули покарання у виді позбавлення волі.

Наприклад, А. Л. Дзігарь відзначає, що штраф – найефективніше покарання [5], для цього у нього є підстави – отримані дані щодо рівня рецидиву серед засуджених до штрафу, згідно з якими він становить менше 2 %. Трохи більший цей показник згідно з дослідженнями Т. Ю. Погосян, він складає 3,6–6,8 % [6], за даними З. А. Тадевосяна – 6,2 % [7], І. В. Смолькової – 8,5 % [8].

Як бачимо, рівень рецидиву серед засуджених до штрафу дійсно невисокий і цілком співставний з рівнем рецидиву при застосуванні

інших альтернативних покарань. Крім того, при оцінці рецидиву серед осіб, на яких було накладено штраф, не можна не враховувати, що в цілому вони є менш небезпечним, ніж засуджені до позбавлення волі.

При характеристиці рецидиву слід брати до уваги й те, що, згідно з дослідженнями, вірогідність рецидиву зростає перш за все з боку раніше судимих осіб. Так, за даними І. В. Смолькової, рецидив серед раніше не судимих складає 5,3 %, серед раніше судимих (у тому числі з урахуванням погашених судимостей) – 20,4 %, серед раніше судимих з урахуванням тільки непогашених судимостей – 32 %, серед раніше судимих неодноразово – 41 %.

Крім того, приблизно п'ята частина рецидивістів після засудження до штрафу вчиняє нові злочини двічі, серед них майже дві третини складають особи, які мали судимості до засудження до штрафу.

Привертає до себе увагу й те, що спеціальний рецидив має місце у 60 % справ щодо осіб, які вчинили злочини після засудження до штрафу (особливо він значний по справах про злочини проти власності), а 30 % рецидивістів після засудження до штрафу знов скоювали тяжкі злочини, причому більше 60 % з них вже були раніше судимі, близько 30 % – неодноразово.

Наведені дані свідчать, що штраф є недостатньо ефективним видом покарання передусім для осіб, які на момент призначення штрафу мають непогашену або незняту судимість. Застосування судом штрафу часто сприймається цими особами як безкарність, тимчасова незручність. Вказане повинно враховуватися судами при використанні даного виду покарання. В цілому ж штраф – вельми ефективний вид кримінального покарання відносно правопорушників, які як за особливостями їх особистості, так і за специфікою вчиненого діяння не становлять великої суспільної небезпеки. У той же час призначення даного виду покарання за будь-який злочин невеликої або середньої тяжкості без ґрунтовного дослідження можливостей досягнення цілей покарання, визначених ст. 50 КК України, призводить до формалізації кримінальної відповідальності, зниження ефективності кримінально-правового впливу на злочинця, створює умови уникнення винним відповідальності або її зменшення.

На сьогоднішній день економічна ситуація в Україні дає можливість спрогнозувати подальше зубожіння населення, що зумовлює необхідність перегляду можливості призначення штрафу особам, які мають низький рівень доходів, а також пошуку альтернативних видів покарань, не пов’язаних із позбавленням волі. Досягнення мети штрафу як кримінального покарання можливе лише у випадку, якщо воно буде виконано, тобто штраф сплачено повністю. Згідно з останніми

змінами кримінально-виконавче законодавство покладає контроль за виконанням покарання у виді штрафу безпосередньо на суди, а тому винесення суддею вироку, який завідомо буде не виконуватися, практично виключається. Інша справа, що аналіз майнового стану засудженого провадиться без його визначення та обґрунтування у вироку.

Слід також вказати на проблему диференціації відповідальності за кримінальне та адміністративне порушення права на інформацію. Так, аналіз санкцій адміністративних проступків, пов'язаних із порушенням права на інформацію та права на звернення (ст. 212^3 КУпАП), підтверджує їх практичну тотожність штрафу, передбаченому ч. 1 ст. 171 КК України. Ненадання інформації або відповіді на звернення, що є різновидом порушення права на свободу слова та діяльності журналістів, за адміністративним законодавством України карається штрафом від двадцяти п'яти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Таким чином, потенційно можливе кримінальне покарання у виді штрафу за ч. 1 ст. 171 КК України за своїм розміром повністю співпадає з адміністративним. Крім того, враховуючи ступінь суспільної небезпеки вчиненого та мізерність розміру неоподатковуваного мінімуму доходів громадян (він встановлений ще в 1996 р. і дорівнює 17 грн), зазначений вид покарання в нинішньому його вигляді виключає можливість досягнення цілей, передбачених ст. 50 КК України. Виходячи з аналізу вироків, що містяться в Єдиному державному реєстрі судових рішень, максимальна сума штрафу (50 нмдг) за перешкоджання професійній діяльності журналістів призначалася в 11 випадках з 18, ще в чотирьох рішеннях суду призначався штраф у сумі 680 грн (40 нмдг), у двох – 510 грн (30), в одному – 600 грн (35). Наведене свідчить про розуміння судовими органами невідповідності розміру покарання за ч. 1 ст. 171 КК України характеру та ступеню суспільної небезпеки злочинного діяння.

Частина друга вказаної статті передбачає дещо більший розмір штрафу – до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Така суттєва різниця, на нашу думку, зумовлена недавніми змінами, що торкнулися вказаної норми. У цьому випадку максимальний розмір покарання може становити 3400 грн, що є значно вищим за розмір, визначений частиною першою. Однак і в такому разі законодавець встановив тільки верхню межу, залишивши право суду призначати покарання від 30 нмдг, що суттєво розширює межі розсуду суду. На нашу думку, розмір штрафу за ч. 1 ст. 171 КК України повинен бути аналогічним розміру даного виду покарання за ч. 2 ст. 171 КК України,

до того ж, беручи до уваги положення адміністративного законодавства, нижня межа штрафу має складати, як мінімум, 50 нмдг.

Частина третя, яка містить норму про кваліфікований склад щодо частини другої, потребує встановлення більш суворого покарання. Законодавець врахував цю обставину, і санкція частини третьої передбачає штраф у розмірі від двохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Напрацьовані теорією кримінального права правила конструювання санкцій за кваліфікованими складами дають підстави стверджувати про те, що існує певна невідповідність регламентації штрафу в санкціях частин другої та третьої статті 171 КК України. Так, максимальний розмір одного і того ж виду покарання за основний склад повинен бути меншим за мінімальний розмір даного кваліфікованого складу. У нашому випадку законодавцем створена ситуація, за якої максимальний розмір штрафу за основним складом (ч. 2 ст. 171 КК України) може дорівнювати мінімальному за кваліфікованим (ч. 3 ст. 171 КК України).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз судової практики застосування кримінально-правової норми про відповідальність за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів підтверджує необхідність зміни підходів до оцінки суспільної небезпеки скоєного. Призначення штрафу як найбільш поширеного виду покарання за даний вид правопорушення не дозволяє повною мірою досягти цілей покарання, це стосується також загального та спеціального попередження.

Кримінально-правовий захист свободи слова та професійної діяльності журналістів потребує подальшої «модернізації», тобто необхідно внести відповідні зміни до чинного кримінального законодавства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Звіт тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.poryad.com/?p=11317.
2. Хроніка свободи слова 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://imi.org.ua/barametr/49402-hronika-svobodi-slova-2014.html.
3. Кримінальний кодекс України : науково-практичний коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін. ; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – Вид. 4-те, доповн. – Харків : Одісей, 2008. – 1208 с.
4. Пироженко О. С. Покарання, що обмежують майнові права засуджених за кримінальним правом України : монографія / О. Пироженко. – Харків : НікаНова, 2012. – 294 с.

5. Дзигарь А. Л. Уголовные наказания. Эволюция и перспективы : дис. … канд. юрид. наук / А. Л. Дзигарь. – Краснодар, 2001. – 198 с.
6. Погосян Т. Ю. Штраф как мера уголовного наказания : учеб. пособие / Т. Ю. Погосян. – Свердловск : Свердловск. юрид. ин-т, 1989. – 48 с.
7. Тадевосян З. А. Штраф как мера наказания / З. А. Тадевосян. – Ереван : Изд-во АН Армянской ССР, 1978. – 99 с.
8. Назначение наказания, его эффективность и освобождение от уголовной ответственности и наказания : учеб. пособие / Г. Б. Виттенберг, Н. И. Трофимов, Г. С. Гаверов и др. ; отв. ред. Г. Б. Виттенберг. – Иркутск : ИГУ, 1978. – 89 с.

Стаття надійшла до редакції 12.09.2016.

Виталий Иванович ПАВЛИКОВСКИЙ,
кандидат юридических наук, доцент
(Харьковский экономико-правовой университет, Харьков, Украина)

ШТРАФ И ЕГО ЭФФЕКТИВНОСТЬ В ПРЕДУПРЕЖДЕНИИ ПРЕСТУПНЫХ ПОСЯГАТЕЛЬСТВ НА СВОБОДУ ЖУРНАЛИСТСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В статье анализируются отдельные вопросы назначения уголовного наказания в виде штрафа за препятствование профессиональной деятельности журналистов. Делается вывод о том, что назначение штрафа является наиболее распространённым видом наказания за данное правонарушение, которое в то же время не позволяет в полной мере достичь определённых в уголовном законодательстве целей наказания.

Ключевые слова: *свобода слова, свобода информации, уголовная ответственность, назначение наказания, штраф*

Vitalii I. PAVLYKOVSKYI,
candidate of law sciences, associate professor
(Kharkiv University of Economics and Law, Kharkiv, Ukraine)

FINES AND THEIR EFFECTIVENESS IN PREVENTING CRIMINAL ATTACKS ON FREEDOM OF JOURNALISM

The right for getting, collection, storage and dissemination of information is an integral part of the modern information society. Mass media play the leading role in the implementation of this right in the modern world. Legal support of their activities is the main task of any modern democratic state. A serious problem requiring its solution is an issue of criminal and legal protection of freedom of discussion and the activities of the mass media from

illegal encroachments. The author of the article analyzes some issues of assigning criminal punishment in the form of a fine for obstructing the professional activities of journalists. The author conducts a comparative analysis of the norms of administrative and criminal legislation in the sphere of guaranteeing the protection of the freedom of discussion and information. The obtained findings make it possible to confirm that the sanction in the form of a fine for a criminal violation of the freedom of journalism is almost identical punishment for administrative violations in the sphere of freedom of discussion in its size, which, in turn, eliminates the possibility of differentiation of liability depending on the degree of public danger of the committed offense. The author has concluded that the imposition of a fine as the most common form of punishment for this type of offense does not fully allow to implement certain purposes of punishment within criminal law.

Particular attention is paid to the issues of construction of criminal and legal sanctions for obstructing the lawful professional activities of journalists and their practical application by the judicial authorities. The obtained findings make it possible to formulate a number of propositions to improve the criminal and legal regulation of freedom of discussion and the activities of the mass media.

Key words: *freedom of discussion, freedom of information, criminal liability, sentencing, a fine.*